

ОТА-ОНА ВА БОЛА МУНОСАБАТЛАРИ БОЛАЛАРНИНГ ШАХСИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.7.7.031>

Байджанова Ирода Абдуллаевна,

Урганч давлат университети, Хорижий филология факультети
“инглиз тили ва адабиёти” кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Мазкур мақолада, Оилавий муносабатларнинг мустаҳкам педагогик, психологик асосда, ўзаро ҳурмат ва меҳр-муҳаббатга асосланиши, оиладаги муносабатлар асосан ота ва онанинг оиладаги роли ва муносабатлари билан белгиланиши, бу муносабатлар оила мустаҳкамлигига ҳам, фарзандлар тарбиясига ҳам алоҳида таъсир кўрсатиши ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: Тарбия, ота-онан, мажбурият, одобли ҳаёт кечирishi, вазминлик кўрсатиши, қўпол сўз, хатти-ҳаракатлар, ота-она, баҳслашмаслик, миллатлар, тили, дини, ирқи, юксак эҳтиром, ўқитувчи, мактаб, таълим-тарбия.

ФАКТОРЫ ОТНОШЕНИЙ РОДИТЕЛЕЙ И ДЕТЕЙ ДЛЯ ИДЕНТИФИКАЦИИ ДЕТЕЙ

Байджанова Ирода Абдуллаевна,

Ургенчский государственный университет, факультет иностранной
филологии, Преподаватель кафедры английского языка и литературы

Аннотация: В данной статье рассматривается тот факт, что семейные отношения основаны на сильном педагогическом, психологическом, взаимном уважении и любви, семейные отношения определяются в основном ролью и взаимоотношениями родителей в семье, что оказывает особое влияние на крепость и воспитание семьи.

Ключевые слова: Воспитание, воспитание, обязательность, достойная жизнь, проявление сдержанности, грубость, поведение, воспитание, бесспорность, этническая принадлежность, язык, религия, раса, высокое уважение, учитель, школа, образование.

PARENT-CHILD RELATIONS FACTORS FOR CHILDREN'S IDENTIFICATION

Baydjanova Iroda Abdullaevna,

Urgench State University, Faculty of Foreign Philology
Lecturer at the Department of English Language and Literature

Abstract: This article discusses the fact that family relations are based on a strong pedagogical, psychological, mutual respect and love, family relationships are determined mainly by the role and relationship of parents in the family, which has a special impact on family strength and upbringing.

Keywords: Upbringing, parenting, commitment, living a decent life, showing restraint, rudeness, behavior, parenting, non-argumentation, ethnicity, language, religion, race, high respect, teacher, school, education.

Оилавий муносабатларнинг мустаҳкам педагогик, психологик асосда, ўзаро ҳурмат ва меҳр-муҳаббатга асосланиши жамият тараққиётини белгиловчи омиллардан биридир. Оиладаги муносабатлар асосан ота ва онанинг оиладаги роли ва муносабатлари билан белгиланади. Бу муносабатлар оила мустаҳкамлигига ҳам, фарзандлар тарбиясига ҳам алоҳида таъсир кўрсатади. «Тарбиянинг яна бири ота-онани ҳурмат қилиш; буни бажариш

унинг учун мажбуриятдир. Бу иккисига хизматни бирдек қил, хизматинг қанча ортиқ бўлса, ҳам, кам деб бил. Отанг олдида бошингни фидо қилиб, онанг боши учун бутун жисмингни садақа қилсанг арзийди!» [1].

В.А.Сухомлинский болалар тарбиясининг асосий мактаби эр ва хотин, ота ва она муносабатлари эканлигини таъкидлади [2]. Шунинг учун оилада томонларнинг асосий роли бир-бирини тушуниш ва тушунишдир. Бундай тушуниш ва муносабат оиланинг келажакдаги режаларини қуришда муҳим аҳамиятга эга. Аҳмад Дониш оилавий бахт кўпроқ хотинларга боғлиқ, чунки эркак учун солиҳа хотиндан ортиқроқ ҳеч бир неъмат йўқдир, оиладаги иноқлик, тотувлик, саранжомлик улар кўлидадир, деган фикрларни ҳамда оила қуриш мотивларини кенгрок ёритиб беради [3].

Оилавий муносабатлар нуқтаи назаридан ота-оналарнинг фарзандлари билан муносабатлари ҳам муҳимдир. Бу масала эрта ёшдан, мактабгача ёшдаги болалардан бошланади. Ота-она ва бола муносабатлари болаларнинг шахсиятини шакллантиришда, ақлий ривожланишида, атрофдагилар билан муомала ва хатти-ҳаракатларида, билиш фаоллигини ривожлантиришда муҳим рол ўйнайди. Бу муносабатлар боланинг оиладаги ўрнини, оиладаги ўрнини аниқлашда, унинг қобилият ва кўникмаларини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга.

“Оилавий муносабатлар шароитида ота-она ва фарзанд муносабатлари тарихан миллий хусусиятлар талаблари билан бир қаторда ота-оналарнинг ўзига хос тафаккур тарзи ва индивидуал хусусиятларидан келиб чиқади. Болаларнинг шахсиятини шакллантириш ва ақлий ривожланишида этакчи рол ўйнайдиган мулоқотга бўлган эҳтиёж бу муносабатлар жараёнида у ёки бу даражада қондирилади. Айтганимиздек, соғлом, тўғри муносабат соғлом, баркамол келажакка олиб келади. Афсуски, шуни таъкидлаш керакки, баъзида оилавий муносабатлардаги тартибсизлик (эр ва хотин) болалар тақдирида салбий излар қолдиради. Бу ғоя, Фитратнинг 1916 йилда эълон қилган «Оила» асарида ўз ифодасини топди: «Одамнинг феъл ва ҳаракатини бир яхши шакл ва мазмунга келтириш учун руҳини тарбиялаш лозим, - деб ёзади олим. Болаларни ўзига ишонган, кучли, топқир, чаққон ва ақлли қилиб тарбиялаш учун ўз кадр-қиммати, шахсини ҳурмат қилиш руҳини тарбия қилмоқликни, шунинг билан бирга, ён атрофдаги одамлар билан ҳисоблашишни ўргатмоқ керак. Болаларни шундай тарбия этмоқ лозимки, бахтга бўлган интилишлари ҳеч қачон хазон бўлмасин, сўнмасин, балки кўкарсин» [4].

Ота-оналар баъзан болалар билан муносабатларида бир томонлама. Ота-оналардан бири болани жуда кадрлайди ёки кўпинча унга «ҳомийлик қилади», «у ҳали бола» ва ҳоказо. Бундай консерватив позициялар болалар тарбиясида бирёқлама чора-тадбирларга олиб келади. Чунки оиланинг тарбия имкониятлари ота-оналар ва болаларнинг ўзаро муносабатлари билан белгиланади. Оилавий ҳаётнинг шакллари жиддий ўрганиш 19 асрда бошланган. Ю.И.Семеновнинг “Никоҳ ва оиланинг келиб чиқиши” номли асарида таъкидланишича, “Оила шаклланишининг тарихий босқичида ишлаб чиқариш фаолияти яхши бўлиши учун нафақат ишлаб чиқариш муносабатларининг маълум тизими бўлишини талаб қилган, яъни хусусий мулкчилик муносабатлари, тақсимлаш ва балки ишлаб чиқариш бирлашма аъзолари ўртасида жинсий муносабатларга ҳам ўз таъсирини кўрсатган [5].

Педагогик адабиётларда оиладаги нотўғри тарбиянинг асосий турларидан бири бўлган гипер-васийлик тури бўлган «ибодат» турининг ўзига хос хусусияти тушунтирилади: Бундай муносабат туфайли у улғайгач ўз имкониятларини тўғри баҳолай олмайди, эгоцентризмни енгади, жамоа уни тушунмайди. Бу ҳис-туйғулар унга ёмон таъсир қилади, натижада у ҳаммани айблайди, хатолари ҳақида умуман ўйламайди ва бу хатолар унда бир умрлик

ёқимсиз туйғу, ҳаяжонли характерни шакллантиради.

Ҳа, оилада фарзандларни тўғри тарбиялаш ҳам оила, ҳам жамият учун муҳим. Атоқли педагог А.С.Макаренко тўғри тарбия бизнинг бахтли келажагимиз, ёмон тарбия бизнинг келажақдаги кўз ёшларимиз, изтиробларимиздир [6], деган эди. 1989 йилдаги Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенциянинг асосий ғояси - боланинг шахсияти. Конвенциянинг муҳим тамойили болаларни ҳурмат қилиш ва уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишдир. Болалар ирки, терининг ранги, жинси, келиб чиқиши ёки мулкӣ ҳолатидан қатъи назар, дунёнинг исталган нуқтасида ўз ҳуқуқларидан фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Бу ҳуқуқларни ҳимоя қилиш оиладан бошланади. Болаларни маънавий-ахлоқӣ тарбиялаш, уларда ватанпарварлик, она юртга муҳаббат, меҳнатга муҳаббат, дўстлик, катталарга ҳурмат, ҳалоллик, соддалик ва камтарлик, тежамкорлик, интизомлилик туйғуларини шакллантиришда оиланинг таъсири катта. Шу боисдан Ф.А.Чориева "...болалар учун "Бола тарбияси" ҳамда "Ота-оналар учун махсус дастур", "Мактабгача ёшдаги болалар ҳуқуқидagi салбий ўзгаришларни бартараф этиш методикаси" номли электрон дастурлар муаммони самарали ҳал этиш ечимларидан бири" [7] деб таъкидлайди.

Оилавий муносабатлар эр ва хотинга асосланади. Улар оиланинг эгизак қанотларидир. Дарҳақиқат, оилада ота-она асосий шахс бўлгани учун улар ўртасидаги муносабатлар фарзандларнинг бугуни ва келажаги учун йўл-йўриқдир. Хусусан, бу муносабатлар ўзбек оиласида кўпроқ эътиборни тортади. Ўзининг ўзига хос туслари билан ажралиб турадиган ўзбек оиласи илдиз, авлод ва фарзанд билан боғлиқ бўлгани учун ҳамиша ўзининг яхлитлиги ва улуғворлигида танлаб келган. Эр ва хотин ўртасидаги муносабатлар ўзаро ҳурмат ва ғамхўрлик, самимийлик ва меҳр-оқибатга асосланади. Бинобарин, бир-бирининг обрўсини сақлаш, фарзанд тарбиясида умумий талабларни кутиш оилавий муносабатларнинг асосий омили ҳисобланади. Инсон туғилгандан то умрининг охиригача тарбиявий таъсир доирасида яшайди. Педагогик-психологик тадқиқотлар шуни кўрсатдики, боланинг соғлом психологик ривожланиши учун унинг онаси билан мулоқоти (ҳиссий алоқа) айниқса дастлабки уч йил ичида муҳим аҳамиятга эга. Боланинг психологик эҳтиёжларини меҳр-муҳаббат, меҳр ва юксак туйғуларнинг уйғунлиги сифатида баҳолаш мумкин. Бу даврда меҳнат ва ўйин фаолиятининг ривожланиши болалар психикасига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. П. Кубадинский айтганидек: "Бир неча авлод бирга яшайдиган оилаларда қариллик бой, қизиқарли, ишончли ва фойдали кечади. Қари инсоннинг иш қобилияти сусаяди, айрим пайтларда ишга қобилиятсиз бўлиб қолиши мумкин. Уйда фарзандлар ва набиралар бўлса қарияларга доимо иш топилади. Бу даврда қариялар ҳаётининг сермахсул даври, босиб ўтган ҳаётларини анализ қиладилар, шахсий тажрибаларини ўз илдизидан бўлган авлодга етказадилар" [3].

Оилада болаларнинг маънавий-психологик ривожланишининг асосий кўрсаткичларидан бири уларнинг билиш фаоллигини ривожлантириш давр талабидир. Ахборотнинг ортиб бориши, сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий ҳаётдаги ютуқлар болаларнинг иқтидори ва интеллектуал қобилиятларини кенгайтиришга қаратилган. Ўз навбатида "Мамлакатимизда ҳам болалар тарбиясига миллий кадриятларимиз ҳамда жаҳон тажрибаси асосида интеграцион тарбия технологияларини татбиқ этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда" [8].

Ақлий, интеллектуал ривожланиш психологик жараёндир. Бу жараён туғилиш ва ирсият билан боғлиқ деган фикр билан бирга олимлар соғлом психологик муҳит ва шарт-шароитларни яратиш етакчи шартлардан бири

эканлигини таъкидлайдилар. Шу маънода замонавий даврда ота-оналарнинг педагогик саводхонлиги ва маданиятини ошириш муҳим аҳамиятга эга.

Айниқса, фарзанд тарбиясида, оилавий муносабатларни тўғри йўлга қўйишда оналарнинг саводхонлиги муҳим аҳамиятга эга. Оилавий муносабатлар, оиланинг психологик иқлими, “эр ва хотин”, “ота-она-бола”, “бола-бола” муносабатлари оила тарбиясининг асосидир. Чунки оиладаги ва унинг атрофидаги психологик иқлим шахснинг шаклланишида муҳим аҳамиятга эга бўлиб, шахслараро муносабатларнинг ўзига хос соҳаси ҳисобланади.

Оила тарбиясининг асосий тамойилларидан бири бу фарзандларга ҳурмат ва талабдир. Болалар ҳар қандай ёшда ва ҳар қандай шароитда ҳурмат қилиниши керак. Уларнинг шахси ва қадр-қиммати бузилмаслиги керак. Болаларни масхара қилиш, ҳақорат қилиш, камситиш, масхара қилиш, алдаш, болаларга қўпол муносабатда бўлиш, руҳий ва жисмоний зўрлик ишлатиш, бошқалардан кечирим сўрашга мажбурлаш мутлақо мумкин эмас.

Оилада оқ танлилар севги билан бошқарилиши керак. Бундай ҳолларда болалар ота-онасининг изидан бориб, камдан-кам ҳолларда бир-бирларига қаттиқ гапирадилар. – Буйруқ тарзида доимий равишда буйруқ бериб, қаттиқ гаплар эшитилиб, қаттиқ жазолар қўлланилаётган қўплаб оилаларда тарбиявий ишлар тўғри йўлга қўйилмаган. Қўпол сўзлар болаларнинг феъл-атворини қотиб юборади ва уларнинг қалбини оғритади ва бу яраларни даволаш жуда қийин. Энг кичик хатолар учун қаттиқ жазо билан бирга қаттиқ тарбия болани доимо қўрқувда ушлаб туради. Оила вазифасининг “хилма-хиллигининг ўзиёқ оила тарбиясининг мураккаблигидан далолат беради. Бу тарбияда, аввало, ота-онага хос маънавий хусусиятлар, қариндош-уруғчилик, кўни-кўшничилик омиллари ҳам борки, уларсиз оила тарбиясини тўла-тўқис тасаввур этиб бўлмайди. Оила тарбиясини оилавий муносабатлар шакллантиради. Ўз навбатида, оилавий муносабатлар жамиятдаги мавжуд ижтимоий, иқтисодий, мафкуравий, маънавий муносабатлар билан белгиланади ва улар таҳсирида ўзгариб бораверади” [9].

Болалар энг кичик адолатсизликни ҳис қилишади, баъзилари эса шунчалик пессимистик бўлиб, уларга буйруқ берадиган баланд, асабий овозга эътибор беришмайди ва жазоланишдан қўрқмайдилар. Арзимас хатолар учун болаларни жуда қаттиқ танқид қилиш жуда хавфлидир. Ҳаддан ташқари танқид ва қаттиқ қоидалар барча қоидаларга ҳурматсизликка олиб келади ва бундай шароитда тарбияланган болалар тез орада барча қонунларга ҳурматсизлик кўрсатадилар. Ота-оналар ўз фарзандларига одобли ҳаёт кечиртиш, вазминлик кўрсатиш орқали уларга ҳурмат билан муносабатда бўлсаларгина тўғри характерни шакллантирадилар.

Агар она болага ҳурмат билан муносабатда бўлса, унга ғамхўрлик қилса, унга нисбатан қўпол сўз ва хатти-ҳаракатлардан сақланса, ота-онанинг кичик гаплари болага таъсир қилади, хатосини тан олади, ўзини яхши тутишга ҳаракат қилади. Ушбу ғояларнинг марказида ота-она севгиси ва ота-оналар ўзларининг шахсий муносабатларини қандай ташкил қилишлари ётади. Шу маънода тарбия жараёнида ота-она ўртасида келишмовчилик бўлмаслиги, улар бир-бирига зид келмаслиги керак. Оталар ва оналар ҳеч қачон фарзандлари билан баҳслашмасликлари, бир-бирларининг режалари ва фикрларини танқид қилмасликлари керак. Агар ота-оналар келиша олмасалар, улар ўз муаммоларини фарзандлари билан муҳокама қилмасликлари керак.

Миллатлар ҳар хил бўлса-да, тили, дини, ирқидан қатъи назар, устозга бўлган юксак эҳтиром бутун инсоният қалбида мангу порлаб туради. Атоқли рус педагоги ва ёзувчиси Константин Дмитриевич Ушинский устоз ҳақида жуда қимматли фикрларни илгари сурган. Ушинскийнинг таъкидлашича,

ўқитувчи мактабда, умуман, таълим-тарбияда энг муҳим шахсдир: “Халқ таълими органида ҳар кимнинг ўз ўрни бор. Ҳолбуки, бу жисмнинг энг муҳим аъзоси, шубҳасиз, ўқитувчи, тарбиячидир... Бола олдида турган тарбиячи унинг шахсида тарбиянинг барча имкониятларига эга.

Фойдаланилган адабиётлар.

Алишер Навоий, «Ҳайратул – аброр». - Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1989, 261–262 бетлар.

Сухомлинский В.А. Василий Александрович Сухомлинский и его педагогическое наследие. - Ростов-на-Дону : Фонд науки и образования, 2019. - 321 с.

Арапбаева Д. К., Арапбаева В. К. Шарқ мутафаккирларининг оила ва тарбия ҳақидаги қарашлари. Т.: “Замонавий таълим”, 2015. -Б. 67.

Фитрат А. Оила ёки оилани бошқариш тартиблари. –Т.: Маънавият, 2000, 86-б.

Семенов Ю.И. Происхождение брака и семьи. - М., 1974.

Макаренко А.С. Педагогические труды [Текст] / А. С. Макаренко. - Москва : Акад. проект, 2014. - 208 с.

Чориева Ф.А. Болалар хулқидаги салбий ўзгаришларни коррекциялашнинг педагогик тизимини такомиллаштириш (мактабга тайёрлов гуруҳлари мисолида). Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Қарши, 2022. –Б.20.

Кубадински П. Долг семейный и общественный. Пер. с болг. – Москва «Юридическая литература», 1988, 122-б.

Ватан туйғуси. - Тошкент: Ўзбекистон, 1996, 82-б.